

İzmir Kültürpark'ın Anımsa(ma)dıkları: Temsiller, Mekânlar, Aktörler

Pelin Karakuş Akalın*

Tarih boyunca dünyanın birçok kentinde döneme hâkim siyasi ideolojilerin ve kamu politikaları üreten otoritelerin “binalar, meydanlar, parklar ve heykeller” gibi kamusal öğelerin tasarım ilkeleri üzerine hegemonik etkilerinden söz edebiliriz. Örneğin 1917 yılında Bolşevik Devrimi ile Rusya’da Çarlık rejiminin son bulup Sovyetler Birliği’nin kurulmasıyla Marksist-Leninist ideolojinin Kızıl Meydan, toplu konut inşaları ve komünal evler gibi tasarım öğeleriyle Sovyet mimarisini etkilediğini görürüz. Dünya siyasi tarihinden bir diğer örnek 1930’lar Avrupa’sından verilebilir. Bu dönemde Almanya’da hüküm süren Nasyonal Sosyalizm, totaliter tarzda bina ve anıtlarla kentsel mekânda vücut bulmuş ve böylelikle Nazi iktidarının mimari dilini kurmuştur. Türkiye siyasi tarihine bakıldığında Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte kamusal alanda ulusal anlamda Batılı ve modern Türk kimliğinin inşasını somutlaştıran yapılaşmalara ağırlık verildiğini, örneğin 1930’lu yıllarda inşa edilen Halk Evleri ve Türk Ocakları’nın modernleşme ideallerinin ve milli değerlerin aktarımının gerçekleştiği başlıca mecralar olduğunu söyleyebiliriz.

Kıvanç Kılınc, Ahenk Yılmaz ve Burcak Pasin’in sunuş yazısı eşliğinde derlediği ve farklı yazarların makaleleri ile katkı sağladığı İzmir *Kültürpark’ın Anımsa(ma)dıkları: Temsiller, Mekânlar, Aktörler* başlıklı kitap da Erken Cumhuriyet döneminden 2000’li yıllara uzanan süreçte ülkede yaşanan farklı sosyopolitik koşulların kentsel düzenleme ve yapılaşmalar üzerindeki etkilerini, İzmir Enternasyonal Fuarı (İEF) ve Kültürpark çevresine eğilerek değerlendirmektedir. Kitapta üç ana alt başlık altında toplanan ve on farklı yazarın kaleme aldığı bir dizi makale, metinler arası örtüşen-farklılaşan fikir ve eleştiriler temelinde ele alındığında, kitabın ana eksenlerinin başlıca dört tema üzerinden şekillendiğini söyleyebiliriz: 1. Türkiye siyasi tarihi boyunca Kültürpark ve İEF’nin mekânsal ve sosyal dönüşümü, 2. Hafıza mekân olarak Kültürpark ve İEF’nin ziyaretçiler açısından anlamı ve temsili, 3. Kültürpark ve İEF’nin Türkiye’de iç mimarlık mesleğinin gelişimine katkıları ve 4. Kültürpark ve İEF’nin bilinmeyen mimari aktörleri.

İlk bölümde Emel Kayın’ın tarihsel perspektifle kaleme aldığı metin, kentsel mekânda yaşanan dönüşümü genel hatlarıyla anlamak için iyi bir başlangıç noktası olabilir. Yazar, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Kültürpark’ın modernliğin sembolü olma idealinin 1950’li yıllara gelindiğinde ülkede yaşanan diğer sosyoekonomik gelişmelerle birlikte dönüşerek yıprandığını ve parkın kültürel kullanımın ötelenerek fuar ve eğlence etkinliğinin ön plana çıktığını; 1980 ve 2000 arasında eğlence kültürünün kentsel mekâna damga vurmasıyla dönemin sonlarına doğru eğlence aktivitelerinin azaltıldığını; 2000’lerin başında ise alanda kültürel kullanımı arttıracak yeni yapıların inşa edildiğini ifade eder. Amygdalou ise Erken Cumhuriyet döneminde parkın bir “Halk Üniversitesi” vizyonu ile kurgulanarak modernliğin ve Batılılaşmanın sahnesi olma idealini taşımasının yanı sıra bu idealin toplumsal mekânın nasıl da pedagojik bir mekân olarak algılandığına işaret eder. Benzer biçimde Durgun, modernleşme

* İstinye Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

ideolojisine bir toplumun terbiye ve eğitim yoluyla kültürlenmesi olarak bakıldığında, “Halk Okulu” olarak hayal edilen Kültürpark gibi mekânların modern yaşamın toplumda ekilip üretilmesi ve yeniden keşfedilmesi için inşa edildiğini dile getirir. Altan ise Yeni Türkiye’nin inşasında yalnızca İzmir Kültürpark alanının değil, Ankara ve İstanbul’da da benzer bir mimari anlayışla tasarlanan Ankara Gençlik Parkı ve Sergievi ile İstanbul’da tasarlanan 2 No’lu Park ve Spor ve Sergi Sarayı’nun da genel olarak yeni devletin en etkili temsilcileri ve aktörleri arasında yer aldıklarını ifade eder.

Öte yandan İzmir Fuarı’nı, Türkiye’de modernizasyon projesinin en önemli propaganda aracı olarak tanımlayan yazar Pöğün-Zander, 1930’lu yılların ikinci yarısında fuar alanında yer alan Avrupa ülkelerine ait pavyonların mimari ifadelerinin Avrupa’da giderek yayılan sağ ideolojinin bir yansıması olarak biçimlenişini, pavyonların otorite ve gücü temsil eden keskin hatları ve blok biçimindeki düz yüzeyleri eşliğinde örneklendirir. Devlet kurumlarının pavyonları genellikle İnhisarlar İdaresi Pavyonu, Orman Çiftliği Pavyonu gibi yeni Türkiye’nin kurumlarını ve ticari ürünlerini tanıtmak amaçlı tasarlanan yapılar iken vilayet pavyonlarının mimarisi o kente özgü kültürel ve sosyal öğeler eşliğinde tasarlanmaktadır.

1950’li yıllara gelindiğinde ülkede devletçi politikaların yerini giderek liberal ekonomik politikaların almasıyla ülke pavyonları, kapitalist ve komünist ideolojilerin karşı karşıya geldiği bir platform halini almıştır. 1950’lilerin Kültürpark’ında Amerikan ideolojisinin temsiline odaklanan yazar Gönülçür, Amerika’nın ilk yıllarda “banliyö tarzı ev prototipi” ve gündelik eşyaların sergilenmesiyle Amerikan yaşam tarzının, Sovyet Komünizmine karşı bir propaganda aracı olarak kullanıldığını vurgular. Benzer şekilde fuar alanında “Apollo ve Sputnik’in düellosu” olarak simgeleştirdiği iki tür kültürlenmeden söz eden Durgun, fuarı farklı ideolojilerin mücadele alanı olarak niteler. Park ve fuarın yıllar içinde geçirdiği dönüşümü daha dar bir ölçekten inceleyen Gürel ise Ada Gazinosu’nu hem bina tasarımının özellikleri hem de içerdiği Amerikan Bar, dans pisti ve şömine gibi alt bileşenlerle yeni kültürel yaşantıların deneyimlendiği ve yerel kültürle bütünleştirilerek içselleştirildiği bir ara alan olarak tarif eder.

Peki park ve fuarın yaşadığı bu dönüşümler, bu mekânları deneyimleyen kişiler için ne anlam ifade etmektedir? Bu değişimler, kent sakinlerinin zihin dünyalarında nasıl karşılık bulmakta ve belleklerinde ne tür izler bırakmaktadır? Parkın kültürel kullanımı ile fuarın eğlence amaçlı kullanımı, süreç içinde kimi dönem örtüşerek birbiri içine geçmiş kimi dönemse biri diğerini öteleyerek kentsel alanda daha baskın hale gelmiştir.

Mekânın kültür ve/veya eğlence amaçlı kullanımına yönelik yaşanan bu değişimlerle birlikte, fiziksel çevre bazı yapıların ortadan kaldırılması (örn. Menekşe Çay Bahçesi, Nejat Uygur Tiyatrosu) veya alana bazı yeni yapıların inşa edilmesi (örn. İzmir Sanat Merkezi) yoluyla yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca yakın geçmişte Hayvanat Bahçesi Sasalı’ya taşınmış ve fuar alanında sayısı giderek artan ihtisas fuarlarının bir bölümü parktan ayrılarak kent merkezine uzak başka bir noktaya taşınmıştır.

Kitapta Kültürpark’ı bir hafıza mekân olarak inceleyen kimi yazarlar, kentsel mekânda yapıları çevrenin tahrip edilmesi veya yeniden düzenlenmesi sonucunda alanda oluşan mekânsal ve yaşamsal boşlukların, ziyaretçilerin belleklerinde bazı kırılma veya boşluklar yaratabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Örneğin Kayın, parkın modernliğin bir temsili olarak ortaya çıktığının altını çizerek geçmişten bugüne kalan “modernin mirasının” korunması gerekliliğini vurgular. Yazara göre bu alanı bir miras nesnesi olarak koruyabilmek için par-

ka ve fuara bu statüyü veren temel öğelerin belirlenmesi gerekmektedir.

Kent sakinlerinin Kültürpark'a ilişkin anımsadıklarını ve bu alana attıkları anlamları araştıran Durmaz ve Can ise aralarında fuar çevresinde yaşayanlar ile fuarda gazino işletmeciliği yapmış kimselerin yer aldığı sınırlı sayıda kişiyle görüşerek bir sözlü tarih çalışması gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar, elde ettikleri sözlü tarih verilerinden hareketle özellikle 2000'lerde fuar alanında gerçekleşen yıkımların İzmirliilerin belleğinde önemli bir yer teşkil eden mekânları ortadan kaldırdığını; yıkılan bina, gazino, büfe ve çay bahçelerinin parkın belleğinin oluşumunda kesintiler yarattığını ifade ederler. Öte yandan Durgun, Soğuk Savaş'ın da hüküm sürdüğü 1950-1970 arasındaki dönemde fuarı deneyimleyen kişilerin anlatımlarını incelemiştir. Yazar, bu kişisel anlatılardan hareketle, fuarın insanlara hayatlarının doğal akışında görme/yaşama olanağı bulamadıkları deneyimleri tattırdığını ve insanların da bu anılara hafızalarında özel bir yer ayırdıklarını dile getirir. Fuarın modern ve Batılı dünyaya ilişkin sunduğu yeni yaşantılar yoluyla toplumsal yaşamı da dönüştürdüğünü ifade eden yazar, fuarın bireysellik, kadın-erkek eşitliği gibi benimsenen yeni değerler aracılığıyla ziyaretçilerine bir özgürlük ortamı sağladığının altını çizer.

Kitapta yer alan diğer metinlerde ise Gülmez ve Görgül, İzmir Fuarı'nın dekorasyonlarını İsmail Hakkı Oygur, Vedat Ar ve Hayati Görkey gibi önemli mimari aktörlerin üstlendiği pavyon yapılarıyla, Türkiye'de iç mimarlık mesleğinin kamusal alanda görünürlüğüne artmasına katkı sağladığını vurgularken; yazar Güner, Kültürpark'ın bilinmeyen aktörü Metin Özok'un özyaşam öyküsünü inceleyerek başta park olmak üzere, 9 Eylül Panayırı ve günümüzde Ahmet Piriştina Kent Arşivi Müzesi'ne dönüştürülen İtfaiye Santral Binası'nın da dahil olduğu zengin mimari repertuarını okurla paylaşır.

Mimari-sosyolojik bir perspektifi esas alan bu kitap, mekân, kimlik ve ideoloji ilişkisini gerek Türkiye siyasi tarihinin belirli bir dönemine özgü sembolik örneklerle somutlaştırması gerekse insan-mekân etkileşiminin salt fiziksel mekânla kurulan bir etkileşim olmanın ötesinde bu etkileşimin farklı zamanlarda farklı iktidar ilişkilerine ve güç mücadelelerine sahne olabilecek sosyopolitik bir arka planı olduğuna işaret etmesi bakımından önemli bir kaynaktır. Öte yandan park ve fuarın yıllar içinde geçirdiği mekânsal dönüşümlerin bu mekânları deneyimleyen kişilerin kişisel ve sosyal yaşamlarındaki yansımaları ve bu yaşantıların kişilerin belleklerinde ne tür bilişsel ve sosyal temsillere dönüştüğü konusundaki görüşlerin sınırlı sayıda araştırma bulgusuna dayanıyor olması, Kültürpark'a ilişkin anımsanan ve unutulmuşlar konusunda okura ancak birtakım ipuçları sunar niteliktedir.

Tarih boyunca kentsel mekânda meydana gelen işlevsel ve yaşamsal boşlukların bu mekânları kullananların hafızalarında ve kişisel anlam dünyalarında ne tür etkileri olduğunu daha bütünlüklü bir şekilde anlayabilmek için farklı yaş gruplarından ve farklı sosyokültürel gruplardan kişilerin yer aldığı geniş katımlı disiplinlerarası saha çalışmalarına ihtiyaç olduğunu söyleyebiliriz. Park ve fuarı sosyokültürel, ekonomik ve politik yaşamın bir aynası olarak değerlendirdiğimizde, bu kentsel mekâna ilişkin temsillerin de deneyimlerle ilişkisinin diyalektik ve zamana bağlı değişen bir yapıya sahip olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda son 15 yıllık dönemde ülkede yaşanan siyasi dönüşümün günümüzdeki kent yaşamına ve park kullanımına etkilerinin daha kapsamlı ele alındığı çalışmalar, son yıllarda gündeme gelen ihtisas fuarlarının, park dışında başka bir alana taşınması ve park içindeki çeşitli yapıların özelleştirilmesi konusundaki tartışmalara da ışık tutacaktır. Ayrıca Türkiye'de özellikle 1950'lerle birlikte kentleşme ve göç hareketlerinin de baskın toplumsal dinamikler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, park ve fuarın sunduğu

hizmet ve aktivitelerle, kentin farklı sosyokültürel arka plana sahip sakinlerinin ihtiyaçlarına ne ölçüde karşılık verebildiği sorusu da yanıtlanması gereken bir diğer sorudur.

Kapanış bölümünde Baydar'ın da ifade ettiği gibi bu kitabın bizzat kendisi, kentsel mekâna ilişkin bellek oluşturmada kayda değer bir yere sahiptir. Konuya ilişkin eleştirel bir yaklaşım getirmek için egemen söylem ve pratiklerin üstünü örttüğü bellek parçalarını ortaya çıkartarak alternatif söylemleri duyulur hale getirmek gerektiğini dile getiren yazar, bu noktada Foucault'ya kulak vererek bir "karşı-bellek" inşasının gerekliliğini vurgular. Bu anlamda kitapta kimi yazarların, ana akım tarih metinlerinde nadiren temas edilen, parkın çok kimlikli ve çok kültürlü bir Smyrna'nın hatırası üzerine inşa edilmesine değinerek toplumsal bellekte hiç yer bulmamış veya üzeri örtülü kalmış hikâyelerin dile geldiği bir karşı-tarih yazımının önünü açtığını söyleyebiliriz.